



Arne Torp

Fra holtjar til holting

språkhistoriske og språksosiologiske artikler
til Arne Torp på 70-årsdagen

Redigert av
Unn Røyneland
Hans-Olav Enger



NOVUS FORLAG
OSLO – 2012

Innhold

© Novus AS 2012.

ISBN 978-82-7099-704-6

Omslag: Ole Røsset

Trykk: Interface Media AS, Oslo.

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Forord	9
Tabula gratulatoria	13
Det bakre r-ljudets ställning i svenska dialekter	17
Av Lars-Gunnar Andersson	
Chaos and structure in North Atlantic vowel systems	27
Av Kristján Árnason	
Språket i <i>Berlinerpoplene</i> av Anne B. Ragde. Avvik fra og samsvar med riksmalsnormen	43
Av John Ole Askedal	
The inscriptions of the Older Futhark: Imaging actual speech or a certain type of text?	63
Av Kurt Braunmüller	
Fråvær av noko eller nærvær av ingenting. Om nullsubjekt og andre manglar	83
Av Jan Terje Faarlund	
Verbkongruens och bisatsordföld i nordiska dialekter	99
Av Piotr Garbacz	
Omlyd og brytning. En artikulatorisk analyse	111
Av Nina Gram Garmann	

Dansk skabspurisme og norsk skabsliberalisme: holdninger til påvirkningen fra engelsk	123
Av Tore Kristiansen og Frans Gregersen	
Kronologisk betinget variation i de danske ømål	141
Av Asgerd Gudiksen	
Hvor lenge har kristiansandere skarret på <i>r</i> -en?	157
Av Vidar Haslum	
"Got synth jw" – en middelnedertysk skålhilsen som år 1489 førte til drap på Arne? Om skålhilsenen og et seint forsvar for drapsmannen Lidvord	173
Av Ernst Håkon Jahr	
Har <i>ru</i> bursdag? Da ska <i>re</i> feires! Om isoglossene for <i>r</i> -initielle funksjonsord	183
Av Janne Bondi Johannessen	
"Vi står i fare." Islandsk språkideologi på 1940-tallet	195
Av Ari Páll Kristinsson	
Arne har gått hen og blitt 70!	211
Av Svein Lie	
Likvider i østnorsk : fire urokråker?	221
Av Inger Moen og Hanne Gram Simonsen	
Stigma og stolthet. Samisk identitetsforvaltning i det seinmoderne samfunnet	239
Av Brit Mæhlum	

En kort oversikt over bergensdialektens historie	253
Av Agnete Nesse	
Sosial syntaks? – Grammatiske variabler i sosiolingvistisk belysning, med utgangspunkt i Oslo	273
Av Toril Opsahl	
Noen betrakninger om gammel ost, kaffe pause, norsk-amerikansk og pakistansk-norsk	291
Av Else Ryen	
Ole Vig og avløysarorda hans – samnorsk gjennom fornorsking	305
Av Dagfinn Rødningen og Dagfinn Worren	
Syntaktisk og semantisk styrt dativ	319
Av Helge Sandøy	
Øraker	339
Av Erik Simensen	
Et språklig bakholdsangrep? "Østfold l-ens" inntog i Oslo	349
Av Bente Ailin Svendsen	
Romani og norsk språkhistorie	367
Av Rolf Theil	
<i>HER SÅNN</i>	383
Av Kjell Venås	
Indonesiske ord i norsk	399
Av Lars S. Vikør	

<i>Danste, fiske og hoppte: om apikalsuffiks i preteritum av svake verb i (sørvest-)norske dialektar</i>	413
Av Åse Wetås	

Forord

14. oktober 2012 fyller Arne Torp 70 år. Han har da lagt ned et stort arbeid som forsker og lærer i nordisk, særlig norsk, språk. Torp ble født i det daværende Holt herred i Aust-Agder, der foreldrene hans dreiv butikk ved den gamle riksveg 50. Vi redaktørene kan bare spekulere på om en oppvekst i og ved butikken gjorde jubilanten til den sosiale og omgjengelige mannen han har blitt; sikkert er det iallfall at også en annen viktig språkmann, Knud Knudsen, var fra Holt, og faktisk ble født 200 år før, altså i 1812. I si tid lå også et lærerseminar i Holt, som fra 1960 er del av Tvedstrand kommune. Det var altså en oppvekst i et område med tradisjoner for utdanning, ikke langt unna grensa mellom skarre-r og rulle-r, som høvelig var for den seinere forfatteren av den populærvitenskapelige boka *R – ei urokrake i språket* (2007).

Torp tok artium i Tvedstrand og studerte ved Universitetet i Oslo. Han var lærervikar i Gudbrandsdalen et år, nærmere bestemt på Vinstra, ved det gamle landsgymnaset som da nettopp hadde skiftet navn til Gudbrandsdal gymnas og i dag er Vinstra vidaregående skule. Der traff han Berit Helene Dahl, som skulle bli kona hans. De to giftet seg i 1969. Torp ble cand. philol. fra Universitetet i Oslo desember 1969 med tysk grunnfag, nederlandsk mellomfag og nordisk hovedfag. Hovedoppgaven handlet om pronominal kongruens, altså et grammatisk emne, og veileder var daværende dosent Einar Lundeby.

Etter å ha undervist ved Luther College (Decorah, Iowa) og arbeidd som vit.ass. i nordisk språk ble Torp tilsatt som universitetslektor ved Universitetet i Oslo 1. januar 1972. Dette var et vikariat, men 1. august samme år ble han tilsatt i fast stilling. Fra 1. august 1977 til 1. august 1979 hadde han permisjon fra Oslo for å arbeide som høgskolelektor ved daværende Telemark distrikts-høgskole i Bø. 1. august 1979 var han tilbake i universitetslektorstillinga; 1. november 1983 rykket han opp til førstestilling. Han fikk opprykk til professor med virkning fra 15. september 2006.

Torp har altså arbeidd lenge ved Universitetet i Oslo, men foruten Decorah og Bø har han også vært gjesteprofessor i Wien og Vilnius, og han har gjes-

Har ru bursdag? Da ska re feires!

Om isoglossene for *r*-initielle funksjonsord

Av Janne Bondi Johannessen

1 Innledning¹

Norsk språk er spekket med spennende fenomener, og noen av dem som er svært høyt oppå lista, er knyttet til *r*-lyden. Arne Torp er en som virkelig setter pris på den og har viet en hel bok til dens ære (Torp 2007). I denne artikkelen skal jeg se nærmere på et fenomen som Torp har skrevet om, nemlig variasjonen mellom *d* og *r* i framlyd. Det er først og fremst i funksjonsord man finner denne vekslingen, spesielt i personlige pronomener, eiendomspronomen, påpekende pronomener og adverb (*du, deg, din, de, dei, dem, det, dikkān, dessa, da*).²

Fenomenet er interessant i seg selv, og mye kan sies om både etymologi (som Torp 2003 gjør), utbredelse, lingvistiske kontekstbetingelser og sosial status. I tillegg er fenomenet interessant fordi det griper inn i realisasjonen av retrofleksor (ofte kalt apikale lyder, se for eksempel Kristoffersen 2000), som er et sandhi-fenomen hvor *r* danner en ny lyd sammen med blant annet etterfølgende *d*.

I denne artikkelen skal jeg se litt på hva som er skrevet før, avsnitt 2, og så først og fremst konsentrere meg om geografisk utbredelse, avsnitt 3, men også komme litt inn på lingvistisk kontekst, avsnitt 4.

1 Jeg vil gjerne takke redaktør Unn Røyneland og to anonyme fagfeller for veldig gode innspill til artikkelen. Jeg vil også takke Arne for mange interessante og lærerike samtaler om dette og andre emmner.

2 Gjennom hele artikkelen bruker jeg en ortografinær lydskrift, som er den som er brukt i Nordisk dialektkorpus (NDK), og som bygger på den som anvendes av Papazian og Helleland (2005). Bokstavene i denne lydskriften har de samme lydverdiene som bokstavene i norsk uttalt i Oslo, slik at *ru* tilsvarer /ru:/, *ro* /ru:/, *rå* /ro:/ osv.

Forøvrig transkriberer jeg alltid ordene med *r*, også etter ord som slutter på *r*, selv om det fonetisk sett kan være vanskelig å vite om det faktisk er en konsonant der, eller om den helt er falt bort. Jeg velger også å unnlate å bruke fonemklammer rundt enkeltlydene, men leseren skal være klar over at *r* og *d* står for /r/ og /d/.

2 Om *r*-realisasjon i litteraturen

Det er ikke skrevet stort om vekslingen mellom *r* og *d* i funksjonsord. Her oppsummerer jeg kort det viktigste. Det er fire områder som blir behandlet her: Først er det det historiske opphavet til vekslingen, samt den mulige sosiale statusen til variantene. Disse to skal jeg ikke gå videre med. De to neste områdene er geografisk utbredelse og lingvistiske kontekstbetingelser. Disse skal jeg se mer på i avsnitt 3 og 4.

Historisk

Om årsaken til variasjonen mellom ordinelliell *r* og *d* i funksjonsordene skriver både Kolsrud (1951: 32) og Torp (2003: 232) at den nok skyldes at den opprinnelige, norrøne lyden var /θ/ og varianten /ð/. Venås (1997: 29) sier derimot at disse orda (småorda) "har hatt *d* fast, men i visse tilfelle blir dei no sagde med *d*" (sic!) [skal nok være *r*, JBJ]. Jeg går ikke videre inn på dette.

Sosial status

Venås (1977: 61) refererer en karakteristikk av *r*-formene i hallingmålet som slurv. Johannessen & Vaux (under utgivelse) trekker fram at *r*-funksjonsordene i Oslo-dialekten er folkelige og gjerne brukes i sanger for å understreke litt lav status. Et typisk eksempel er denne Finn Kalvik-sangen (skrivemåten fra den opprinnelige teksten er beholdt):

(1) Ska 'ru leva i da' så må 'ru være miljonær

(Finn Kalvik, fra albumet *Nederst mot himmelen*, 1977, kursivering ved JBJ)

Utbredelse

Utbredelsen er ikke diskutert i litteraturen så vidt jeg kan se. Variasjonen står omtalt i *Norsk Ordbok* for pronomenet *du* med varianten *ru*: Pedersen (1978) skriver at inni setningen kan man også finne *ru*, for det meste på Østlandet og i Årdal i Sogn.

(2) ska *ru* (Pedersen 1978: vol 2:199)

Noen dialektmonografier nevner *r*-funksjonsordene spesielt, men ofte dukker de bare opp i eksempler eller målprøver. Her nevner jeg noen få. Roksunds dialektmonografi om Skiens-dialekten gir eksempler på *ru*, *re*, *ri* og *ræ* for *du*,

det, de og deg (1997: 32). Larsen (1907: 110) tar med pronomene *ru*, *ræ* og *ri* i omtalen av Oslo-dialekten. Venås (1997: 49–50) ramser opp en rekke pronomener fra hallingmålet: *ru*, *re*, *rikka*, *renn*, *re*, *ri* og *rei*. Jeg eksemplifiserer med Østfold-dialekten og hallingmålet:

(3)

- | | | | | | | | |
|----|-----|-----------|-----------|------|-------------|--------------|-------------------------------|
| a. | Ser | <i>ru</i> | noe | te | bror | min om dan? | (Lundeby 1995: 37) |
| | ser | du | noe | til | bror | min om dagen | |
| b. | Ta | me | <i>re</i> | boki | <i>ri</i> , | du | me <i>rå</i> (Venås 1997: 29) |
| | ta | med | deg | boka | di | du | med da |

Et sted hvor man kanskje kunne finne ut noe om utbredelsen av *r*-ordene basert på gammelt materiale, er i Målføresynopsisen, som består av utfylte spørreskjemaer fra veldig mange steder i landet, basert på Storms ordliste (1902). Paragraf 43 i denne ordlista lister opp setninger med pronomener i, og noen av dem inneholder pronomener som kan være trykklette, klitiserte, og dermed *r*-kandidater. Det gjelder for eksempel "Slog du deg?". Jeg har gjort en stikkprøveaktig gjennomgang av utvalgte deler av synopsisen (steder på Østlandet og Vestlandet), og kan nok konkludere at det ikke var *r*-variantene som sto i fokus for dem som skaffet fram dette materialet. Eventuelt var *r*-variantene unaturlige for informantene å uttale i denne typen innsamling, hvor informantene ble bedt om å gjenta setningene på sin egen dialekt. Oftest er det vokalkvaliteten som er annotert, og om det er retrofleksering. Jeg fant kun ett tilfelle av et *r*-funksjonsord: nemlig *der ser u* (fra Halsen, Sogn og Fjordane). Det er ingen grunn til å tvile på at *r*-ordene hadde en minst like stor utbredelse dengang som nå, men det er altså stort sett ikke notert i synopsisen.

Lingvistiske kontekstbetingelser

Den lingvistiske konteksten til *r*-funksjonsord ikke er så omtalt i litteraturen, men Roksund (1997: 32) skriver om Skiens-dialekten at *r* kan forekomme etter *r*, men også etter vokal, og at den derfor ikke kan være noe assimilasjonsprodukt. Her er et par eksempler:

(4)

- | | | | | | | |
|----|-----|----|-----------|----|-----------|--------------------|
| a. | Nå | må | <i>ru</i> | gi | <i>ræ</i> | |
| | nå | må | du | gi | deg | |
| b. | Å | lo | <i>ru</i> | a? | | |
| | hva | lo | du | av | | (Roksund 1997: 32) |

Venås (1997: 29) sier om kontekstbetingelsene at formene med *r* blir brukt i steden for former med *d* når ordet kommer etter vokal og er uten tyngde i sammenhengen. Kristoffersen (2000: 334) sier det samme som de to nevnte, at *r*-formene forekommer etter vokal-finalt ord eller etter ord som slutter på *r*. Venås (1977: 61) kommenterer også at en eksisterende *r* i ordet gjør fremlyds-*r* umulig: **reiris* (*deiris*).

Det fremheves altså at *r*-ordene kan forekomme uten at foregående ord slutter på *r*, samt at ordet må være klitisk. Eksemplene viser også dette stemmer. Men det er ikke sikkert det er riktig for alle dialektene med *r*-former, så dette skal jeg komme tilbake til.

3 Utbredelse av *r*-initielle funksjonsord

3.1 Bruk av Nordisk dialektkorpus

Med det splitter nye Nordisk dialektkorpus (NDK) (Johannessen et al. 2009) er det åpnet for muligheter som knapt fantes tidligere. Dette korpuset er transkribert ortografisk for alle de nord-germanske språkene i Norden, men også mer lydnært for dialektene i Norge. På forholdsvis kort tid kan man danne seg et bilde av rekke fenomener ved hjelp av noen få søk.

Hvis man ønsker å finne ut noe om et fenomens totale utbredelse, i vårt tilfelle *r*-initielle funksjonsord, kan man bruke denne metoden: søke etter selve funksjonsordene skrevet ortografisk (f.eks. *du*, *det*, *da*), og deretter be om en kartvisning. En kjekk mulighet i kartvisningen er at alle de lydlige realisasjonene listes opp, med en mulighet for å merke med en bestemt farge de stedene der denne uttalen finnes. På denne måten får man straks en oversikt over hvor et bestemt ord uttales på hvilken måte minst én gang. Denne metoden kan være nyttigere enn å søke direkte etter en bestemt fonetisk realisasjon, siden det da kan være fort gjort å overse noe. For eksempel kan *det* uttales ikke bare *re*, men også *ra* og *rå*, og kan sikkert også transkriberes med *e*, *a* og *å* (dersom ordet før har en *r*).

Dersom man ønsker å finne mer presist ut noe om uttalen i bestemte lydlige omgivelser og av bestemte personer, eller på bestemte steder, kan det være nyttig å søke som ovenfor, men filtrere søker for de relevante faktorene først, og i stedet gå inn og høre gjennom opptaket selv, og ikke minst gjøre grundige notater om hvert enkelt treff.

I denne artikkelen skal jeg bruke begge metoder.

3.2 Utbredelsen av *r*-initiell realisering i *du*

Pronomenet for annen person entall er et av de ordene som kan realiseres med *r* istedenfor *d*. I kartet i figur 1 har jeg valgt ut alle stedene der *du* har vært uttalt med initiell *r*, nærmere bestemt: *ru*, *u*, *ro*.



Figur 1. Steder der pronomenet *du* har blitt transkribert med *ru*, *u* og *ro* i den lydnære transkripsjonen, fra NDK.

De små prikkene angir steder hvor ordet *du* har vært ytret i korpuset. De større markørene angir hvor ordet har initiell *r*. Jeg understreker at kartet ikke viser antallet treff i korpuset, kun geografisk utbredelse. Man ser altså om ikke om alle informantene eller kun én har brukt ordet, og man vet ikke hvor mange ganger det forekommer i løpet av en samtale.

Nedenfor gjengir jeg noen eksempler på treff:

- (5)
- | | | | | | | | |
|----|------|----|----|-----------|--------|----|------------|
| a. | menn | nå | må | <i>ru</i> | huggse | på | (Aal_01um) |
| | men | nå | må | du | huske | på | |

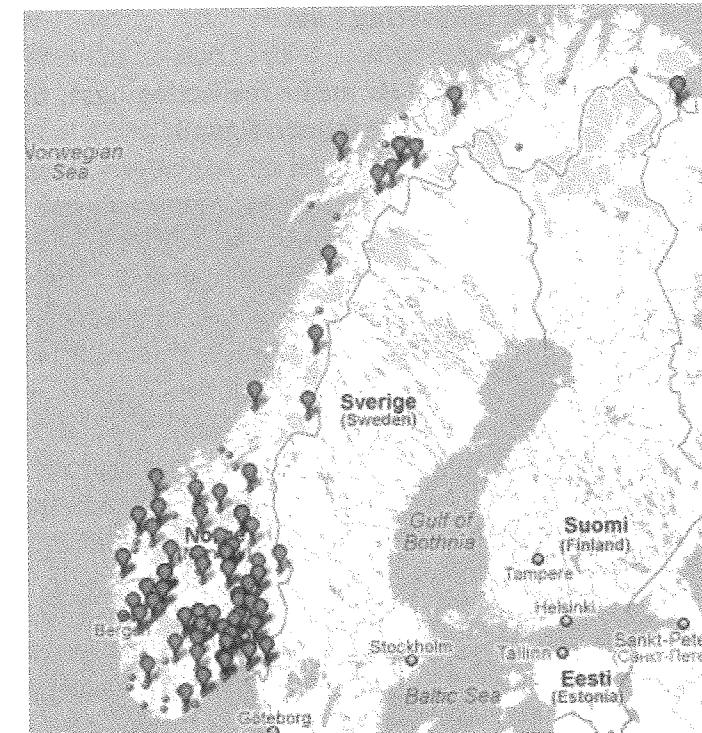
- b. de va nåkk akktivitet de se *ro* (Vestre_Slidre_03gm)
 det var nok aktivitet det ser du

Uttalen *ro* for *du* forekommer i korpuset i Aurland og Vestre Slidre. Man må anta at det er litt tilfeldig at det bare er de to stedene, siden uttalen *do* finnes og er belagt i korpuset mange andre steder fra Valdres og vestover. Et treff i korpuset avhenger av at pronomenet brukes trykklett, og det er slett ikke sikkert at det gjøres av alle informantene.

Jeg viste i avsnitt 2 at få har uttalt seg om utbredelsen av *r*-ord. *Norsk ordbok* kom nærmest, og den generaliserte til Østlandet samt Årdal i Sogn. Kartet i figur 1 viser derimot at omrent hele landet er dekket, bortsett fra et belte langs sørlandskysten, mellom Holt i Aust-Agder og Lyngdal i Vest-Agder, og videre mellom Lyngdal og Time i Rogaland, og på Vestlandet rundt Bergen, samt et belte på kysten av Nord-Norge, mellom Myre i Nordland og Kirkenes i Finnmark, der det ikke finnes belegg for en *r*-initiell uttale av *du*. De små prikkene på kartet viser at ordet *du* har treff på disse stedene, men *r*-varianten er altså ikke belagt der. Man ser konturene av en isogloss for den *r*-initielle uttalen av funksjonsordene. *Du* er et høyfrekvent ord i talespråket. I frekvensordlisten til NoTa, tilgjengelig på Tekstlaboratoriets hjemmeside, er det det tiende mest frekvente. Ved å undersøke et annet og enda mer frekvent ord, nemlig *det*, kan det bringes på det rene om de manglende *r*-realiseringene i nord og sør er en tilfeldig mangel i korpuset, eller om det faktisk er en slik forskjell mellom sør og litt vest, samt nord, mot resten av landet.

3.3 Utbredelsen av *r*-initiell realisering i *det*

Det er i utgangspunktet et ekstremt frekvent ord, siden det kan være et referensielt pronomen, men ikke minst også fordi det er det ordet som brukes ikke-referensielt i presenterings- og utbrytingskonstruksjoner. Samtidig er det også determinativ i substantivfraser, demonstrativ og så videre. Ja, det er faktisk det aller mest frekvente ordet i talespråkskorpuset NoTa (jf frekvensordliste på Tekstlaboratoriets hjemmeside). Men om det er frekvent, er det likevel ikke sikkert man finner det i like stor grad med *r*-realisering, siden denne forutsetter at ordet er klitisert til et annet. Utbrytinger og presenteringer er riktignok svært frekvente i norsk, men da står jo pronomenet *det* gjerne først i setningen, og ikke enklitisk. I figur 2 er utbredelsen av *det* med *r*-realisering i NDK (prikkene angir alle treff på *det*).



Figur 2. Steder der pronomenet *det* har blitt transkribert med *re*, *rre*, *r*, *ra*, *rå*, *ræ*, *rao*, eller *ri* i den lydnære transkripsjonen, fra NDK.
 Jeg eksemplifiserer:

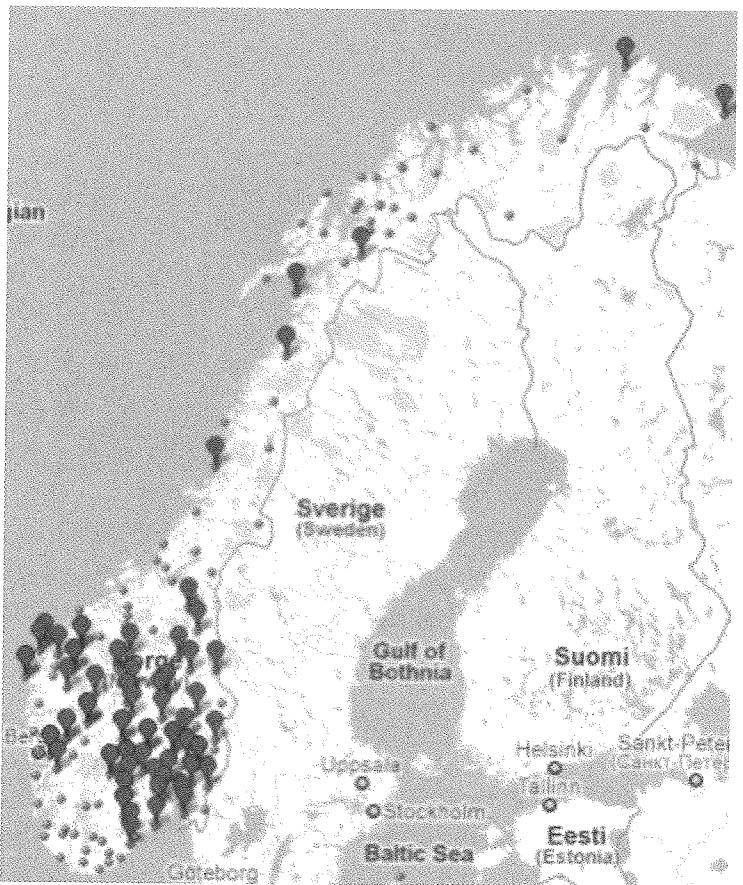
- (6)
- a. koss går *re* uttpå de nyfjøse a (Inderøy_01um)
 - hvordan går det uttpå det nye fjøset da
 - b. næi *ræ* æ itte *re* ra (Brekkom_04gk)
 - nei det er ikke det da

Ordet *det* er altså først på frekvensordlista, mens *du* er på tiende plass. Likevel er knapt flere områder dekket på kartet. (Husk at kartet ikke viser antallet realiseringer av *r*-ordet, kun utbredelsen, jf. avsnitt 3.2 over.)

Riktignok er det ikke lenger et lite område rundt Bergen som mangler *r*-realiseringen, men det er fortsatt en stripe lange sør- og vestlandskysten, nå fra Kristiansand i Vest-Agder og helt nord til Bergen i Hordaland, og en stripe, eller til og med et belte, langs kysten i Nord-Norge, fra Lyngen i Troms til Kirkenes i Finnmark. Isogloss-antagelsen som oppsto ved å se på på *r*-variantene av *du* kan altså i stor grad bekreftes.

3.4 Utbredelsen av *r*-initiell realisering i *da*

Jeg tar med utbredelsen av adverbet *da* med *r*-realisering også, for å vise at det ikke kun er pronomene som har *r*-former, figur 3.



Figur 3. Steder der adverbet *da* har blitt transkribert med *ra*, *rå*, eller *rao* i den lydnære transkripsjonen, fra NDC.

Kartet viser oss at mens det er færre treff, er det fortsatt slik at de områdene som var tomme sist, er det nå også. Her er et par eksempler:

(7)

- a. sko me bla jønno denna lissta hær å sjå *ra* (Aal_01um)
skulle vi bla gjennom denne lista her og se da

- b. no e da ho *rao* so ser ette dyra (Voss_04gk)
nå er det hun da som ser etter dyra

Igjen er det et belte langs sør- og vestlandskysten fra Holt i Aust-Agder og helt til Bergen i Hordaland, og langs nordlandskysten mellom Narvik og Øst-Finnmark, der *r*-ordene ikke forekommer.

Det ser ut til at *r*-ordene alltid har alveolar realisering. Opprinnelig hang nok det nøye sammen med opphavet deres, fra frikativer med samme artikulasjonssted. Men det er pussig at det er en korrelasjon mellom skarring og mangel på *r*-ord, slik sørlandsbeltet antyder at det er, og som korpusdata ser ut til å støtte (ved en kurisorisk gjennomgang av data). Det er ikke lett å forstå hvorfor de *r*-initielle allomorfene skal ha blitt borte på veien til skarring. Andre ord med *r* har jo klart overgangen bra. Riktig nok er det ikke slik at det ute-lukkende er dialekter med alveolar *r* som har *r*-ord. Eksempel (8) er fra en ellers skarrende ung mann fra Kvinnherad, Hordaland.

(8)

- de e klart da de atte *re* dæi tene (kvinnherad_01um)
det er klart da det at det de tjener

På den annen side er det ikke lenge siden Kvinnherad gikk over til å skarre. Et av målførarkivopptakene er av en mann fra samme sted i 1951, og han har gjennomgående en klar, alveolar *r*. For den unge mannen kan det altså se ut til at han til tross for en generell uvular *r* har alveolar *r* i *r*-initielle funksjonsord. Men ellers er det sju tilfeller av *ra* og *re* i Kvinnherad, og alle er fra de gamle målførarkivopptakene. På de moderne opptakene skarrer både unge og gamle, og det er hele 1980 eksempler på *da* og *det* uttalt med *d*. Med bare ett eksempel på *r*-ord i Kvinnherad, og det attpå til med alveolar uttale, kan man muligens heller stå overfor en slapp uttale av *d*, heller enn en tilsiktet *r*. Så da gjenstår mysteriet med *r*-allomorfene som kanskje ble borte da skarringen kom.

4 Lingvistiske betingelser for bruk av *r*-funksjonsordene

I avsnitt 2 så vi at betingelsene for at et *r*-ord skal kunne forekomme, er at det er klitisk, og at det forekommer etter ordfinal vokal eller *r*. Imidlertid er det grunn til å tro at det kan være en geografisk forskjell på hvor man godtar hva. Lundeby eksempler forekommer utelukkende etter *r*, og det gir oss i hvert fall grunn til å spørre om det er variasjon i kontekstbetingelsene. Dette vil jeg kort undersøke her.

Jeg begynner i vest, på Hyllestad i Sogn og Fjordane. Her finnes flust med *r*-funksjonsord etter henholdsvis ordfinal vokal og ordfinal *r*, (9a,b).

(9)

- a. her so ikkje *ra* gå bussa så myttje (hyllestad_04gk)
her som ikke det går busser så mye
- b. når *ru* sto hær å
når du sto her og (kalvaag_03gm)

Så går jeg sørøstover, til Østfold. Her er det også svært mange *r*-funksjonsord, men de aller, aller fleste følger etter verb i presens, samt *var*, altså *r*-finale ord. Av mange hundre treff fant jeg etter mye leting et par eksempler på *r*-funksjonsord etter *ble*. Det var ingen eksempler på *r*-funksjonsord etter adverb som *ikke*, *da* osv. Østfold-eksempler er vist i (10).

(10)

- a. ble *re* sikkert fint immpå denn dær (fredrikstad_01um)
ble det sikkert fint innpå den der
- b. hva trur *ru* a?
hva tror du da (aremark_02uk)

Jeg skal ikke gå dypere inn i problemstillingen her, for Nordisk dialektkorpus inneholder veldig mye data, og det kreves mer tid på å gå inn i materialet enn rammene av denne artikkelen tillater. Men det ser klart ut som det er geografiske skillelinjer for hvilke kontekster som tillater *r*-funksjonsord. Et hovedskille er nettopp om det kreves foranliggende ord som slutter på *r*; eller ikke. Når jeg tar med denne lille oversikten, er det for å forhåpentlig inspirere til mer forskning på dette interessante emnet.

5 Konklusjon og videre forskning

Jeg har sett på *r*-funksjonsord, altså ord som alternerer mellom ordinitiell *d* og *r*, som *da*, *du* og *det*. Jeg har vist at det er tydelige isoglosser for dette fenomenet, idet det forekommer i omrent hele landet bortsett fra et belte langs Sørlands-kysten og ett langs Finnmarks-kysten. Videre har jeg vist at kontekstbetingelsene for når *r*-ordene kan forekomme, ser ut til å være geografisk avgrenset. I hvert fall ser det ut til at *r*-ordene kan forekomme både etter ordfinal vokal og ordfinal *r* i Sogn og Fjordane, mens det i det store og hele

er begrenset til ordfinal *r* i Østfold. Nøyaktig hvor isoglossene for *r*-ordene går, og likeledes hvor kontekstbetingelsene går og hva de er, må gjenstå til videre forskning. I denne sammenhengen kan det også være spennende å gå over grensen til Sverige og se hvordan fordelingen av *r*-ord er der.

Referanser

- Johannessen, Janne Bondi, Joel Priestley, Kristin Hagen, Tor Anders Åfarli & Øystein Alexander Vangsnes 2009: The Nordic Dialect Corpus - an Advanced Research Tool. Jokinen, Kristiina & Eckhard Bick (eds.): *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NODALIDA 2009. NEALT Proceedings Series Volume 4*.
- Johannessen, Janne Bondi & Bert Vaux (under utgivelse): Retroflex Variation and Methodological Issues: A Reply to Simonsen, Moen and Cowen (2008). *Journal of Phonetics*.
- Kolsrud, Sigurd 1951: *Nynorsken i sine målføre*. Oslo: J. Dybwad.
- Kristoffersen, Gjert 2000: *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Larsen, Amund B. 1907: *Kristiania bymål*. Kristiania: Bymålslaget.
- Papazian, Eric & Botolv Helleland 2005. *Norsk talemål*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Pedersen, Gunnar 1978: Artikkel i *Norsk Ordbok*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Roksund, Leif G. 1997: *Skienstialekten i omriss*. Porsgrunn: Forlaget Grenland AS.
- Storm, Johan 1902: *Kortere Ordliste med Forklaring af Lydskriften*. Kristiania.
- Torp, Arne 2003: Frekvens, trykkletthet, reduksjon. Faarlund, Jan Terje (red.): *Språk i endring. Indre språkhistorie*. Oslo: Novus forlag, 219–255.
- Torp, Arne 2007: *R. Ei urokrake i språket*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Venås, Kjell 1977: *Hallingmålet*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Venås, Kjell 1997: *So sea me her*. Ål: Boksmia forlag.

Web-adresser:

Målføre-synopsisen:

<http://www.edd.uio.no/cgi-bin/search/search.cgi?appid=145&tabid=2165>

Nordisk dialektkorpus:

<http://tekstlab.uio.no/glossa/html/?corpus=scandiasyn>

Janne Bondi Johannessen
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
P.b. 1102 Blindern
NO-0317 Oslo

jannebj@iln.uio.no

"Vi står i fare." Islandsk språkideologi på 1940-tallet

Av Ari Páll Kristinsson

1 Innledning

Da de allierte styrkene okkuperte Island i 1940, hersket det i landet et språkideologisk syn som var sterkt preget av nasjonalisme; islandingerne oppfattet språket sitt som selve kjernen i sin nasjonalidentitet. Denne språkideologien kommer til uttrykk som omfattende språkpuristiske tiltak og som kraftig mistro mot fremmed kulturpåvirkning. Svært mange islandinger anså de engelskspråklige soldatene nærvær i 1940, og fremover, som en stor trussel mot islandsk språk og kultur. I denne artikkelen drøftes 1940-tallets språkdiskurs på Island, ikke minst med fokus på den reaksjonen som okkupasjonen framkalte. Mens de allierte styrkene ikke møtte noen militær motstand fra islandingerne, ble de truffet av en kulturell motstandsbevegelse.

2 Minimal språkkontakt – maksimal språklig nasjonalisme

2.1

Siden 1500-tallet (dvs. mot slutten av "norskeperioden", jf. Sandøy 2005: 1923–1924) og gjennom størstedelen av den islandske språkhistorien ble de fleste islandske språkbrukerne aldri utsatt for langvarig omfattende kontakt med andre folk. De islandske innvandrernes *Sprachinseln* i Canada og USA på 1800–1900-tallet var selvsagt preget av stadig kontakt med engelsk, men ellers var det islandske språkområdet tydelig avgrenset på hjemøya, forholdsvis langt fra resten av Europa. Som kjent dreide det seg om et svært atypisk sammenfall av etnisitet, geografi og en forholdsvis homogen språkvarietet.